

**Anna Stawarska-Rippel**

Uniwersytet Śląski w Katowicach  
e-mail: anna.stawarska-rippel@us.edu.pl

ORCID 0000-0003-3252-9171

DOI: 10.15290/mhi.2019.18.01.03

## **Problem kodyfikacji prawa prywatnego w państwach Europy Środkowo-Wschodniej z perspektywy stulecia**

### **ABSTRAKT**

Minione stulecie dla państw Europy Środkowo-Wschodniej to nie tylko wiek ustrojowych transformacji, lecz także wiek kodyfikacji. Celem artykułu jest ukazanie podobnych problemów dotyczących narodowej kodyfikacji prawa prywatnego w Królestwie Serbów, Chorwatów i Słoweńców oraz późniejszej Jugosławii (następnie po jej rozpadzie Chorwacji, Słowenii, Bośni i Hercegowiny, Macedonii, Serbii, Czarnogóry), w Czechosłowacji (Czechach i Słowacji), na Węgrzech i w Polsce, oraz na Litwie, Łotwie i w Estonii.

### **ABSTRACT**

**The problem of private law codification in the countries of Central and Eastern Europe from the perspective of the past century**

The past century for the countries of Central and Eastern Europe is not only the age of systemic transformation, but also the age of codification. The aim of the article is to show similar problems regarding the national codification of private law in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and later Yugoslavia (then after the break up of Croatia, Slovenia, Bosnia and Herzegovina, Macedonia, Serbia, Montenegro), Czechoslovakia (Czech Republic and Slovakia), Hungary and Poland, and Lithuania, Latvia and Estonia.

**Słowa kluczowe:** kodyfikacja, prawo prywatne, traktat wersalski, państwa Europy Środkowo-Wschodniej

**Key words:** codification, private law, Treaty of Versailles, Central and Eastern European Countries

W literaturze przedmiotu wyrażono już pogląd, że XX wiek będzie przez historyków traktowany jako „krótkie“ stulecie – w przeciwieństwie do długiego wieku XIX. Wskazuje się, że cezury, które wyznaczyły ten krótki wiek to lata 1914/1918 i 1989/1991. Te umownie jedynie zakreślone ramy czasowe dotyczą zwłaszcza państw Europy Środkowo-Wschodniej, które pojawiły się na mapie Europy w wyniku rozpadu monarchii austro-węgierskiej, cesarstwa rosyjskiego i niemieckiego, a po drugiej wojnie światowej pozostawały pod wpływem ZSRR (ze względu na tak zarysowany obszar rozważań wyłączam z nich Albanie, Bułgarię i Rumunię oraz Finlandię). Generalnie rzecz ujmując obie cezury dotyczą upadku imperiów, ideologii politycznych i transformacji prawnych w kontekście skutków kształtowania się nowego ładu w Europie po I i II wojnie światowej.

Na tle historii prawa tych państw w XX w. obfitującej w zmiany ustrojowe będące konsekwencją traktatów pokojowych 1919–1920, a następnie radykalnych przeobrażeń ustrojowo-prawnych po II wojnie światowej, i wreszcie po upadku tzw. bloku wschodniego, wyłaniają się problemy często dla nich tożsame. Wśród nich dominuje kwestia potrzeby dokonania kodyfikacji narodowych, problemów związanych z narzuconą unifikacją wynikającą z politycznej konsolidacji – zarówno po I, jak i II wojnie światowej, zakresu rekodyfikacji po upadku bloku wschodniego w kontekście prawnej tradycji, zmieniającego się zakresu wpływu praw obcych oraz wyzwań współczesności.

Minione stulecie dla wskazanej grupy państw to nie tylko wiek ustrojowych transformacji, lecz także – a może przede wszystkim – wiek kodyfikacji. Kodyfikacja jawi się – także w kontekście niniejszych rozważań – jako historyczny fenomen, który wciąż determinuje prawniczą świadomość w naszej kulturze prawnej. Sama zaś idea kodyfikacji, która pozostaje generalnie niezmienna od XVIII w. jest wciąż żywa i ma się dobrze, mimo wojen i rewolucji<sup>1</sup>. Niniejsze rozważania dotyczyć będą w szczególności kodyfikowania skomplikowanej materii prawa prywatnego i jej wzorców.

Postrewolucyjne zmiany drugiej połowy XIX w. w związku z aspiracjami narodów zależnych na przełomie XIX i XX w. w Europie Środkowo-

<sup>1</sup> R. Zimmermann, *Codification: The Civilian Experience Reconsidered on the Eve of Common European Sales Law*, [w:] *Codification in International Perspective*, red. W. Wang, Springer International Publishing Switzerland 2014, s. 11.

-Wschodniej nie przyniosły co prawda efektu w postaci pełnej politycznej niezależności, ale kompromis w postaci austro-węgierskiego eksperymentu i autonomizacji (Galicja i Królestwo Chorwacji i Sławonii)<sup>2</sup>. Względną swobodę ustawodawczą w ramach Węgier w dualistycznej monarchii<sup>3</sup> uzyskała jedynie Chorwacja (1868). Tam też niezwłocznie przystąpiono do porządkowania prawa. Ze względów praktycznych zdecydowano zachować w mocy nowoczesny, obowiązujący na tych ziemiach ABGB, lecz już jako chorwacki ogólny kodeks cywilny (*Opći građanski zakonik*). Inaczej zachowali się Węgrzy, którzy powrócili do stosowania własnego dawnego prawa zwyczajowego (*Tripartitum*)<sup>4</sup>.

Skutkiem Wielkiej Wojny było wzmocnienie podmiotowości politycznej narodów funkcjonujących w ramach dotychczasowych mocarstw i uzyskanie w efekcie politycznej samodzielności. Świadomemu budowaniu narodów jako wspólnoty politycznej towarzyszy tworzenie własnego „narodowego”, prawa. Sprawa kodyfikacji, czy w ogóle jednolitego ustawodawstwa, to sprawa w przeważającej mierze polityczna, a nie naukowa<sup>5</sup>. Zależność od wpływu obcego prawa, nieunikniona w kontekście przejmowania pewnych wzorców, może być sprowadzona do rozsądnych granic dopiero z chwilą unifikacji prawa. Wówczas własne ustawodawstwo będzie tworzyć podstawę samodzielnego rozwoju nauki, judykatury i dopiero z tą chwilą może nastąpić prawdziwe unarodowienie<sup>6</sup>. To własne prawo (narodowe) powinno być wytworem ustawodawcy krajowego w drodze demokratycznej, by obywatele, którzy podlegają temu prawu, czuli się także jego autorami<sup>7</sup>.

W literaturze podkreślono już stałą dążność państw słowiańskich po I wojnie światowej do kodyfikacji prawodawstwa (Komisja Kodyfikacyjna w Polsce, *Ministerstvo unifikace* w Czechosłowacji, Rada Prawnicza w Jugosławii, Komisja Prawa Cywilnego w ramach Rady Państwa na Litwie)<sup>8</sup>. Wszystkie te państwa podjęły ogromny trud unifikacji i kodyfikacji prawa prywatnego w krótkim

<sup>2</sup> B. Stoczewska, *Autonomia narodowościowa jako koncepcja rozwiązania problemu mniejszości narodowych w europejskiej (głównie polskiej) myśli politycznej XIX i XX wieku*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2010, t. 3, s. 357.

<sup>3</sup> A. Dziadzio, *Austria wobec Galicji i Czech w dobie przemian ustrojowych monarchii habsburskiej (1861–1871)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1998, z. 1, s. 83–114; idem, *Monarchia Konstytucyjna w Austrii 1867–1914. Władza – Obywatel – Prawo*, Kraków 2001.

<sup>4</sup> M. Bartetić, S. Nikšić, *Legal Culture and Legal Transplants. Croatian National Report*, [w:] *Legal Culture and Legal Transplants*, red. J.A. Sánchez Cordero, Waszyngton 2010, s. 2–3.

<sup>5</sup> A. Ohanowicz, *Unifikacja i reforma prawa cywilnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1959, z. 3, s. 78.

<sup>6</sup> Ibidem, s. 78.

<sup>7</sup> J.M. Smits, *Of the vocation of our age against codification: on civil codes in the information society*, [w:] *Tradition, Codification and Unification. Comparative – Historical Essays on Developments in Civil Law*, red. J.M. Milo, J.H.A. Lokin, J.M. Smits, Intersentia 2014, s. 242.

<sup>8</sup> Por. B. Boliński, *New Codes in The Slavic Countries (Poland, Czechoslovakia, Yougoslavia)* by Valdimir Gsovki. *Washinton*, 1934, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1935, z. 3, s. 540.

międzywojennym czasie. W tej grupie państw wyjątkiem jest Łotwa, która zdołała skodyfikować prawo prywatne przed II wojną światową (Kodeks cywilny – 1937)<sup>9</sup>.

Nowy porządek polityczny w Europie zarówno po I, jak i po II wojnie światowej skutkowałam konsolidacją sprzeczną z ideami narodowościowymi. Po I wojnie światowej wzmocnienie podmiotowości narodowej zaburzone zostało proklamowaniem SHS mającego stanowić bufor przed ekspansją ideologii bolszewickiej i niemieckiego imperializmu<sup>10</sup>. Ta konsolidacja wbrew zasadniczym różnicom w zakresie historii jej narodów, języka, religii i kultury prawnej, wzmocniona jeszcze po wprowadzeniu jednolitej dyktatury (1929), spowodowała, że Jugosławia „zrodziła się z rozpadu i zmarła w rozpadzie”<sup>11</sup>. W ówczesnej multinarodowej i multikulturowej Jugosławii obowiązywało ogólnie rzecz biorąc 6 procedur karnych i cywilnych, 5 różnych kodeksów karnych, 3 kodeksy cywilne, 5 praw wekslowych, 5 kodeksów handlowych, węgierskie prawo zwyczajowe i prawo muzułmańskie<sup>12</sup>. Sytuacja prawna w Jugosławii, zwłaszcza w zakresie prawa prywatnego, jawi się zatem jako nadzwyczaj skomplikowana, szczególnie w obliczu braku wypracowania odpowiednich norm kolizyjnych<sup>13</sup>.

Charakterystyczne jest, że po wprowadzeniu dyktatury w międzywojennej Jugosławii nastąpił znaczący postęp w kierunku unifikacji mozaiki obowiązujących praw. Intensywne prace unifikacyjne i kodyfikacyjne prowadzono szczególnie po wydaniu dekretu królewskiego z (3 października) 1929 r. zapoczątkującego zmiany w kierunku unitaryzmu. Mimo skomplikowanej w większym stopniu niż w międzywojennej Polsce sytuacji prawnej, politycznej i ekonomicznej prace Najwyższej Rady Prawniczej Królestwa Jugosławii przyniosły wymierne rezultaty. Co prawda, podobnie jak w Polsce, Czechosłowacji, Estonii, na Węgrzech i Litwie, nie udało się skodyfikować przed II wojną światową prawa cywilnego, jednak wypracowano pierwszy projekt jugosłowiańskiego kodeksu cywilnego (1934). Wzorowany był w przeważającej mierze na prawie austriackim, lecz także na szwajcarskim kodeksie cywilnym, w tym szwajcarskim kodeksie zobowiązań, BGB, kodeksie cywilnym Liechtensteinu (wzorowanym na

<sup>9</sup> J. Vebers, *Family law in Latvia: From establishment of the independent state of Latvia in 1918 to restoration of independence in 1993*, [w:] *The International Survey of Family Law*, red. A. Bainham, The Hague–Boston–London 1997, s. 207; S. Płaza, *Historia Prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 3: *Okres międzywojenny*, Kraków 2001, s. 66.

<sup>10</sup> M. Kresić, *Yugoslav private law between the two World Wars*, [w:] *Modernisierung durch Transfer zwischen den Weltkriegen*, red. T. Giaro, Frankfurt am Main 2007, s. 151.

<sup>11</sup> M. Accetto, *On Law and Politics in the Federal Balance: Lessons from Yugoslavia*, “Review of Central and East European Law” 2007, t. 32, s. 191.

<sup>12</sup> B. Boliński, op. cit., s. 540; S. Płaza, op. cit., s. 22.

<sup>13</sup> S. Płaza, op. cit., s. 65.

szwajcarskim ZGB). W pracach wykorzystano także projektowane rozwiązania węgierskie<sup>14</sup>.

Podobnie połączenie dwóch narodów po I wojnie światowej w ramach Czechosłowacji, obciążone wówczas dualizmem prawa (na terenie Czech, Moraw i Śląska obowiązywał ABGB, a na terenie Słowacji dawne prawo zwyczajowe) ostatecznie nie przetrwało. Czechosłowacja obrała odmienną niż inne państwa drogę kodyfikacji prawa cywilnego. Zamiast tworzenia nowego kodeksu poddano rewizji obowiązujący austriacki kodeks cywilny. Projekt, który został ostatecznie opracowany w 1936 r. nie zdążył wejść w życie z powodu wybuchu II wojny światowej<sup>15</sup>, co skutkowało utrzymaniem dualizmu prawnego do 1950 r.

Trudności wynikające z istniejącej mozaiki prawnej na terenie nowych i odrodzonych państw podkreślił wybitny francuski cywilista François Géný, akcentując szczególną sytuację Polski<sup>16</sup> w trzecią rocznicę odzyskania niepodległości. François Géný stwierdził, że inne państwa – w tym Czechosłowacja, Jugosławia, Rumunia – rozciągnęły najwyżej obowiązujące już ustawodawstwo na nowo przyłączone terytoria albo dokonały reformy aktualnego stanu prawnego<sup>17</sup>. Odrodzona zaś Rzeczpospolita stała się wówczas w istocie nie tylko kuźnią pracy ustawodawczej narodowej, lecz również szczególnym „laboratorium prawa i ustawodawstwa porównawczego”, które pozwoliło „badać i porównywać wartość nowoczesnego prawa polskiego – *de lege ferenda* – z *lex lata* prawa obcego”<sup>18</sup>.

Znamienne i poniekąd naturalne w międzywojennych pracach kodyfikacyjnych było czerpanie wzorców z praw germańskich. Wynikało to nie tylko z wieloletniego pozostawania w kręgu ich wpływu, ale także z potrzeby uwzględnienia najnowszych osiągnięć ówczesnej cywilistyki i prawoznawstwa porównawczego, którego wytworem i zarazem „modelem idealnym” był szwajcarski ZGB<sup>19</sup>. W Polsce szczególne miejsce w pracach kodyfikacyjnych zachowało też prawo francuskie, nie pochodzące od zaborcy i będące przez lata czynnikiem utrzymania narodowej tożsamości i związku z zachodnią kulturą prawną<sup>20</sup>.

<sup>14</sup> M. Kresić, op. cit., s. 156-157, 167.

<sup>15</sup> S. Płaza, op. cit., s. 58-59.

<sup>16</sup> W Polsce różnorodność obowiązującego ustawodawstwa powodowała, że „mimo wszystko byliśmy czterema, a co najmniej trzema narodami żyjącymi odrębnymi pojęciami prawnymi, przepojonymi różnymi, bo często sprzecznymi poglądami i wierzeniami” *Przemówienie H. Konica, przewodniczącego podkomisji redakcyjnej, na zebraniu u Prezydenta Rzeczypospolitej w dniu 18 lutego 1925 r.*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1925, nr 9, s. 140.

<sup>17</sup> K. Sójka-Zielińska, *Organizacja prac nad kodyfikacją prawa cywilnego w Polsce międzywojennej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” (dalej: CzP-H) 1975, z. 2, s. 276.

<sup>18</sup> *Sprawozdanie Sekretarza Generalnego prof. E.S. Rappaporta z dziesięciolecia działalności Komisji Kodyfikacyjnej (1919–1929)*, [w:] *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział Ogólny*, t. 1, z. 12, Warszawa 1929, s. 373.

<sup>19</sup> K. Sójka-Zielińska, *Stulecie Kodeksu cywilnego szwajcarskiego*, „CzP-H 2012, z. 2, s. 55.

<sup>20</sup> K. Sójka-Zielińska, *Wielkie kodyfikacje cywilne. Historia i współczesność*, Warszawa 2009, s. 270-271.

Na Węgrzech mimo formalnego uchylecia ABGB austriackie prawo cywilne przetrwało w węgierskiej praktyce sądowej przez długi czas<sup>21</sup>. Trzeba jednak dodać, że prace kodyfikacyjne rozpoczęte niezwłocznie po 1861 r. charakteryzowały się niezwykle wysoką jakością i dobrym tempem, co kontrastowało z nieuporządkowaną sytuacją prawną w latach wcześniejszych. Autorzy projektów poszczególnych części kodeksu cywilnego wykonali imponujący wysiłek porównawczy, zdaniem węgierskiego uczonego, nawet w świetle dzisiejszych standardów<sup>22</sup>. Wśród wzorców, poza austriackimi i niemieckimi, dominowało prawo szwajcarskie. Prace kodyfikacyjne nad gotowym już w 1900 r. wraz z uzasadnieniem projektem kodeksu cywilnego przerwała I wojna światowa, zaś kolejne wersje projektu (5) nie stały się prawem obowiązującym z powodu wielkiego kryzysu gospodarczego i wybuchu II wojny światowej<sup>23</sup>. Jak wiadomo niefunkcjonalność ładu wersalskiego, będącego „raczej iluzją niż rzeczywistością”<sup>24</sup>, skutkowałą daleką od stabilizacji sytuacją polityczną i rzeczywistym brakiem zbiorowego bezpieczeństwa zwłaszcza dla państw Europy Środkowo-Wschodniej<sup>25</sup>.

Po II wojnie światowej elementem narzuconej konsolidacji bloku wschodniego była znaczna i wymuszona unifikacja zasad poszczególnych gałęzi prawa w ramach „rodziny” prawa socjalistycznego. Należy zwrócić uwagę na fakt, że ta pozbawiona wprawdzie dobrowolności, unifikacja została przeprowadzona w niezwykle szybkim tempie, podobnie jak we wszystkich republikach radzieckich<sup>26</sup>. Odrzucenie w radzieckiej doktrynie i prawie abstrakcyjnego, uniwersalnego pojęcia własności w powiązaniu z publiczną kontrolą nad wszelkimi typami nowo pojętej własności, zwłaszcza własności społecznej, należało przyjąć w całym skonsolidowanym bloku wschodnim. W literaturze można spotkać nawet zdanie, że w socjalizmie prawo cywilne było prawem prywatnym bez własności prywatnej<sup>27</sup>.

Paradoksalnie w Polsce, na Węgrzech i w Czechosłowacji pierwsze w historii kodeksy cywilne powstały i weszły w życie w republikach ludowych, czyli w czasie, gdy własność prywatna została ograniczona do minimum. Podobnie zresztą w Rosji pierwszej kodyfikacji prawa cywilnego dokonano w 1922 r., aczkolwiek w czasie chwilowej „odwilży” (NEP).

<sup>21</sup> L. Vékás, *The codification of private law in Hungary in historical perspective*, „Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Juridica” 2010, t. LI, s. 58, tekst dostępny online: [http://www.ajk.elte.hu/file/annales\\_2010\\_04\\_Vekas.pdf](http://www.ajk.elte.hu/file/annales_2010_04_Vekas.pdf)

<sup>22</sup> Ibidem, s. 58.

<sup>23</sup> Ibidem, s. 60.

<sup>24</sup> Tak M. Kresić, op. cit., s. 167.

<sup>25</sup> M. Kornat, *Zrozumieć system wersalski, czyli o genezie II wojny światowej*, „Dzieje Najnowsze” 2009, R. XLI, z. 3, s. 15.

<sup>26</sup> K. Lubiński, *Tendencje unifikacyjne w rozwoju prawa postępowania cywilnego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Witolda Broniewicza. Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae*, red. A. Marciniak, Łódź 1998, s. 230; A. Lityński, *Prawo Rosji i ZSRR 1917–1991, czyli historia wszechzwiązkowego komunistycznego prawa (bolszewików). Krótki kurs*, Warszawa 2017, s. 259–227, 245, 301.

<sup>27</sup> L. Vékás, op. cit., s. 60.

Najdalej idące odrębności występowały w Jugosławii podążającej własną drogą do socjalizmu, gdzie poddawano krytyce centralizację oraz biurokratyzację i gdzie gospodarstwa kolektywne zaczęły szybko zniknąć począwszy od 1953 r. Poza tym tylko w Polsce i byłej Jugosławii przez cały okres socjalizmu utrzymało się rolnictwo indywidualne, formalnie stanowiące własność, lecz w praktyce ograniczane w zakresie obrotu nieruchomościami rolnymi i sposobach ich zagospodarowania. W socjalistycznej Jugosławii nie dokonano kodyfikacji prawa cywilnego. Sprzyjał temu zwłaszcza proces dezintegracji, który nasił się znacznie w latach siedemdziesiątych (konstytucja z 1974 r.). Zunifikowane początkowo w ramach socjalistycznej Jugosławii prawo małżeńskie, rodzinne i spadkowe (przodujące dziedziny prawa cywilnego w socjalizmie) zostały uregulowane odrębnie w republikach i prowincjach po uzyskaniu przez nie władzy ustawodawczej. Nie oznaczało to jednak zmiany zasadniczych pryncypiów socjalistycznego państwa.

Po upadku bloku wschodniego przystąpiono niezwłocznie do demontażu instytucji socjalistycznych. Początkowo sprowadzało się to do „przekleństwa nowelizacji”, czyli wielokrotnego nowelizowania kodeksów cywilnych w zakresie wybranych instytucji w poszczególnych ich częściach, względnie do nowelizowania nieskodyfikowanego prawa w państwach byłej Jugosławii. Problem zakresu uwzględnienia w kodeksach cywilnych państw dawnego bloku wschodniego rodzimej tradycji cywilistycznej oraz nowości socjalistycznych pozostaje poza obrębem niniejszych rozważań. Należy jednak podkreślić, że wymuszona implementacja instytucji socjalistycznych po II wojnie światowej nie spowodowała zaniku wzorców zachodnich, co z kolei umożliwiło państwom Europy Środkowo-Wschodniej dokonanie transformacji w dość szybkim tempie<sup>28</sup>. Okołopółwieczne pozostawanie pod wpływem prawa socjalistycznego spowodowało przerwanie dotychczasowej tradycji prawnej wskutek przejęcia przez prawo publiczne poszczególnych obszarów prawa prywatnego. Współcześni uczeni komparatyści nie mają wątpliwości, że państwa Europy Środkowo-Wschodniej pozostawały i pozostają nadal w tradycyjnym kręgu zachodniej kultury prawnej, a „socjalistyczna rodzina prawa” jest już w Europie „martwa i pogrzebana”. Tezę tę wzmocnił Harold Berman rozszerzając koncepcję zachodniej kultury prawnej także na Rosję<sup>29</sup>. Tym samym, mimo różnorodności wpływu praw obcych w zależności od dominującej politycznej scenerii regionu, zdezaktualizował się ostatecznie pogląd wypowiedziany w książce Rudolfa Schlesingera (jeszcze w wydaniu z 1998 r. po śmierci autora – *Comparative Law: Cases, Texts, Materials*,

<sup>28</sup> K. Kelemen, B. Fekete, *How Should the Legal System of Eastern Europe be Classified Today?*, [w:] *International Conference for the 10th Anniversary of the Institute of Comparative Law*, red. A. Badó, D.W. Belling, J. Bóka, P. Mezei, Potsdam 2014, (tekst dostępny online SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2614944>), s. 213.

<sup>29</sup> T. Giaro, *Legal Tradition of Eastern Europe. Its Rise and Demise*, „Comparative Law Review” 2011, t. 2, nr 1, s. 20.

Foundation Press, New York 1998, s. 286), że były państwa socjalistyczne stanowiły odrębną od zachodniej kultury prawnej grupę<sup>30</sup>.

Mimo usunięcia zasadniczych socjalistycznych instytucji z kodeksów cywilnych powstałych w demokracjach ludowych niemal wszystkie państwa będące w obrębie niniejszych zainteresowań z mniejszym lub większym oporem uznały ostatecznie za konieczne dokonanie nowej kodyfikacji cywilnej. Decyzję o nowej kodyfikacji podjęli nawet Serbowie szczególnie związani ze swoim kodeksem z 1844 r., będącym w istocie przeróbką ABGB, lecz zarazem czwartym w Europie po Francji, Austrii i Holandii, którym wyprzedzili wówczas wiele państw bardziej rozwiniętych.

Chociaż bezpośrednio po 1989 r. państwa Europy Środkowo-Wschodniej stawiały sobie za cel wymazanie wszelkich śladów dawnego reżimu, to pewne jego elementy można nadal odnaleźć w obowiązującym prawie cywilnym. W Polsce efekty fragmentarycznego procesu nowelizacji nazwanego obrazowo „dziobaniem“ kodeksu<sup>31</sup> postrzegane są jako niewystraszające. Podstawowym argumentem dokonania nowej polskiej kodyfikacji, poza wyzwaniem współczesności, jest postępująca dekodyfikacja materii, która powinny znajdować się w kodeksie cywilnym zgodnie z zasadą jego zupełności<sup>32</sup>. Problem ten nie dotyczy wszakże wyłącznie państw Europy Środkowo-Wschodniej. Pojawiły się też poglądy, aczkolwiek pozostające w znacznej mniejszości, negujące potrzebę tworzenia zupełnej kodyfikacji prawa cywilnego w kontekście wciąż rozrastających się regulacji cywilnoprawnych. Obecnie wydaje się zwyciężać koncepcja, której początki odnajdujemy w ZGB, a funkcjonująca współcześnie w uznanych za najnowocześniejsze kodeksach cywilnych Quebecu i Holandii. Na nich właśnie wzorują się najnowsze kodeksy cywilne państw Europy Środkowo-Wschodniej, zwłaszcza węgierski i czeski<sup>33</sup>.

Losy narodowej kodyfikacji w najbardziej skomplikowanej materii – prawa prywatnego, w Królestwie Serbów, Chorwatów i Słowenów oraz późniejszej Jugosławii (następnie po jej rozpadzie Chorwacji, Słowenii, Bośni i Hercegowinie, Macedonii, Serbii, Czarnogórze), w Czechosłowacji (Czechach i Słowacji), na Węgrzech i w Polsce, oraz na Litwie, Łotwie i w Estonii, łączy podobna historia.

<sup>30</sup> Ibidem, s. 21-22; K. Kelemen, B. Fekete, op. cit., s. 199, 202-203, 213. W kontekście oceny zmian reżimu i rozwoju systemu prawnego państw Europy Środkowo-Wschodniej warto zauważyć, że w latach dziewięćdziesiątych, w czasie demokratycznych przemian w Europie Środkowo-Wschodniej, społeczność komparatystów straciła trzy ważne postaci: René David zmarł w maju 1990 r., a Rudolf Schlesinger i Konrad Zweigert w 1996 r.

<sup>31</sup> Z. Radwański, *Zielona Księga. Optymalna wizja kodeksu cywilnego Rzeczypospolitej Polskiej*, „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny” 2007, z. 1, s. 16.

<sup>32</sup> Ibidem, s. 14.

<sup>33</sup> L. Górnicki, *Kodyfikacja prawa prywatnego*, [w:] *System prawa prywatnego. Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, t. 1, wyd. 2, Warszawa 2012, s. 124-125, 142; J. Pisuliński, *Struktura części ogólnej prawa zobowiązań (wprowadzenie do dyskusji)*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2017, nr 2, s. 43.



Poza łotewskim przykładem można zaryzykować twierdzenie, że kodyfikowanie prawa prywatnego trwało, bądź wciąż trwa, w tych państwach blisko sto lat. Dopiero w zasadzie wiek XXI przyniósł wymierne efekty w postaci własnych „narodowych” kodyfikacji cywilnych, w szczególności na Węgrzech (2013), w Czechach (2012), na Litwie (2000), w Estonii (2002) i na Ukrainie (2003)<sup>34</sup>. Zagadnienie zmieniających się wzorców regulacji cywilnoprawnych i zerzeniem dawnej tradycji z nowymi instytucjami po II wojnie światowej oraz próba uwzględnienia najnowszych zdobyczy cywilistyki skutkuje obecnie zjawiskiem, które można nazwać hybrydyzacją prawa w państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Niezależnie od tego podkreśla się narodowość efektu w postaci kodeksu cywilnego, jak np. w Czechach, mimo silnych wpływów germańskich, a następnie socjalistycznych<sup>35</sup>.

## Bibliografia

- Accetto M., *On Law and Politics in the Federal Balance: Lessons from Yugoslavia*, “Review of Central and East European Law” 2007, t. 32.
- Bartetić M., Nikšić S., *Legal Culture and Legal Transplants. Croatian National Report*, [w:] *Legal Culture and Legal Transplants*, red. J. A. Sánchez Cordero, Waszyngton 2010.
- Boliński B., *New Codes in The Slavic Countries (Poland, Czechoslovakia, Yugoslavia) by Valdimir Gsovki*. Washinton, 1934, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1935.
- Dostalík P., Horák O., *Zmiany w czeskim prawie prywatnym*, „Forum Prawnicze” 2014.
- Dziadzio A., *Austria wobec Galicji i Czech w dobie przemian ustrojowych monarchii habsburskiej (1861–1871)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1998, z. 1.
- Dziadzio A., *Monarchia Konstytucyjna w Austrii 1867–1914. Władza – Obywatel – Prawo*, Kraków 2001.
- Giaro T., *Legal Tradition of Eastern Europe. Its Rise and Demise*, “Comparative Law Review” 2011, t. 2, nr 1.
- Górnicki L., *Kodyfikacja prawa prywatnego*, [w:] *System prawa prywatnego. Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, t. 1, wyd. 2, Warszawa 2012.
- Kelemen K., Fekete B., *How Should the Legal System of Eastern Europe be Classified Today?*, [w:] *International Conference for the 10th Anniversary of the Institute of Comparative Law*, red. A. Badó, D.W. Belling, J. Bóka, P. Mezei, Potsdam 2014, tekst dostępny online SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2614944>.

<sup>34</sup> Por. H.L. MacQueen, *Private Law's Revolutionaries: Authors, Codifiers and Merchants?*, [w:] *Revolution and Evolution in Private Law*, red. S. Worthington, A. Robertson, G. Virgo, Oxford nad Portland, Oregon 2018, s. 42.

<sup>35</sup> P. Dostalík, O. Horák, *Zmiany w czeskim prawie prywatnym*, „Forum Prawnicze” 2014, nr 4, s. 16-25.

- Kornat M., *Zrozumieć system wersalski, czyli o genezie II wojny światowej*, „Dzieje Najnowsze” 2009, R. XLI, z. 3.
- Kresić M., *Yugoslav private law between the two World Wars*, [w:] *Modernisierung durch Transfer zwischen den Weltkriegen*, red. T. Giaro, Frankfurt am Main 2007.
- Lityński A., *Prawo Rosji i ZSRR 1917–1991, czyli historia wszechzwiązkowego komunistycznego prawa (bolszewików). Krótki kurs*, wyd. 3, Warszawa 2017.
- Lubiński K., *Tendencje unifikacyjne w rozwoju prawa postępowania cywilnego*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Witolda Broniewicza. Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae*, red. A. Marciniak, Łódź 1998.
- MacQueen H.L., *Private Law’s Revolutionaries: Authors, Codifiers and Merchants?*, [w:] *Revolution and Evolution in Private Law*, red. S. Worthington, A. Roberts, G. Virgo, Oxford and Portland, Oregon 2018.
- Ohanowicz A., *Unifikacja i reforma prawa cywilnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1959, z. 3.
- Pisuliński J., *Struktura części ogólnej prawa zobowiązań (wprowadzenie do dyskusji)*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2017, nr 2.
- Płaza S., *Historia Prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 3: *Okres międzywojenny*, Kraków 2001.
- Przemówienie H. Konica, przewodniczącego podkomisji redakcyjnej, na zebraniu u Prezydenta Rzeczypospolitej w dniu 18 lutego 1925 r.*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1925, nr 9.
- Radwański Z., *Zielona Księga. Optymalna wizja kodeksu cywilnego Rzeczypospolitej Polskiej*, „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny” 2007, z. 1.
- Smits J. M., *Of the vocation of our age against codification: on civil codes in the information society*, [w:] *Tradition, Codification and Unification. Comparative – Historical Essays on Developments in Civil Law*, red. J.M. Milo, J.H.A. Lokin, J.M. Smits, Intersentia 2014.
- Sprawozdanie Sekretarza Generalnego prof. E.S. Rappaporta z dziesięciolecia działalności Komisji Kodyfikacyjnej (1919–1929)*, [w:] *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział Ogólny*, t. 1, z. 12, Warszawa 1929.
- Sójka-Zielińska K., *Organizacja prac nad kodyfikacją prawa cywilnego w Polsce międzywojennej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1975, z. 2.
- Sójka-Zielińska K., *Wielkie kodyfikacje cywilne. Historia i współczesność*, Warszawa 2009.
- Sójka-Zielińska K., *Stulecie Kodeksu cywilnego szwajcarskiego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2012, z. 2.
- Stoczewska B., *Autonomia narodowościowa jako koncepcja rozwiązania problemu mniejszości narodowych w europejskiej (głównie polskiej) myśli politycznej XIX i XX wieku*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2010, t. 3.
- Vebers J., *Family law in Latvia: From establishment of the independent state of Latvia in 1918 to restoration of independence in 1993*, [w:] *The International Survey of Family Law*, red. A. Bainham, The Hauge-Boston-London 1997.

Zimmermann R., *Codification: The Civilian Experience Reconsidered on the Eve of Common European Sales Law*, [w:] *Codification in International Perspective*, red. W. Wang, Springer International Publishing Switzerland 2014.

Vékás L., *The codification of private law in Hungary in historical perspective*, „Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Juridica” 2010, t. LI, tekst dostępny online: [http://www.ajk.elte.hu/file/annales\\_2010\\_04\\_Vekas.pdf](http://www.ajk.elte.hu/file/annales_2010_04_Vekas.pdf).

## STRESZCZENIE

Historia państw Europy Środkowo-Wschodniej z perspektywy stulecia obfitowała w zmiany ustrojowe będące konsekwencją traktatów pokojowych 1919–1920, a następnie radykalnych przemian ustrojowych i prawnych po II wojnie światowej i następnie po upadku tzw. bloku wschodniego. Na tym tle dostrzec można tożsame problemy dla tych państw. Dominują wśród nich: dokonanie kodyfikacji narodowej, narzuconej unifikacji wynikającej z politycznej konsolidacji – po I i II wojnie światowej – zakresu rekodyfikacji po upadku bloku wschodniego w kontekście prawnej tradycji, zmieniającego się zakresu wpływu praw obcych oraz wyzwań współczesności. Kodyfikowanie prawa prywatnego trwało w tych państwach, bądź trwa nadal już blisko sto lat. Dopiero w zasadzie wiek XXI przyniósł wymierne efekty w postaci własnych „narodowych” kodyfikacji cywilnych, w szczególności na Węgrzech (2013), w Czechach (2012), na Litwie (2000), w Estonii (2002) i na Ukrainie (2003).

## SUMMARY

### **The problem of private law codification in the countries of Central and Eastern Europe from the perspective of the past century**

The history of the Central and Eastern European countries, from the perspective of the century, abounded in systemic changes resulting from the peace treaties of 1919–1920, and then radical changes in the system and law after World War II, and finally after the fall of the so-called Eastern bloc. Against this background, we can see the same problems for these countries. They are dominated by: the codification of the national, imposed unification resulting from political consolidation – after the first and second world war – the scope of recodification after the fall of the Eastern bloc in the context of legal tradition, the changing scope of influence of foreign rights, and contemporary challenges. The codification of private law in these countries lasted, or has been going on, for nearly a century. It was only in the 21st century that it achieved tangible results in the form of its own “national” civil codifications, in particular in Hungary (2013), the Czech Republic (2012), Lithuania (2000), Estonia (2002) and Ukraine (2003).

